

<https://doi.org/10.30546/114578.2025.10.3015>

MAHİRƏ HÜSEYNOVANIN DİLÇİLİK GÖRÜŞLƏRİNİN FİLOLOJİ BÜNÖVRƏSİ

Faida İsəyeva

filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent
Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti
faida.isayeva@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0003-1568-5885>

Xülasə

Geniş yaradıcılıq erudisiyası, zəngin və əhatəli nəzəri təfəkkürü ilə fərqlənən Mahirə Hüseynova orijinal dəsti-xətti olan bədii söz ustası, filologiyanın köklü və aktual problemlərini həvəslə öyrənən tədqiqatçı kimi Azərbaycan dilçilik elminin inkişafına təmənnəsiz xidmətin canlı nümunəsidir. M.Hüseynovanın nəzəri planda qaldırdığı və həllinə səy göstərdiyi problemlər içərisində elmi, nəzəri-estetik kateqoriyaları müasir təfəkkür işığında təhlil etmək mərkəzi yer tutur. O, tədqiqat obyektini faktlar və hadisələr yığını kimi nəzərdən keçirmir, əksinə, ən vacib elmi-nəzəri problemləri geniş linqvistik-tarixi və tipoloji zəmində qoyub spesifik xüsusiyyətləri haqqında bir çox cəhətdən orijinal konsepsiyalar irəli sürməyi bacarır. M.Hüseynova haqqında belə bir fikri tam qətiyyətlə demək mümkündür ki, onun qələm məhsulları irəli sürülən problematika dairəsinin genişliyi, elmi-nəzəri əhatəliliyi, aktuallığı ilə bərabər, həm də faktlara yanaşma həssaslığı, təhlil mədəniyyətinin yüksək səviyyəsi, tədqiqata cəlb olunan məsələlərin mahiyyətinə nəzəri baxışlara dəqiqliyi, müasirlik mövqeyi ilə seçilir.

Açar sözlər: dilçi-alim, filologiya, vətən, milli-mənəvi dəyər, poeziya

THE PHILOLOGICAL FOUNDATION OF MAHIRA HUSEYNOVA'S LINGUISTIC VIEWS

Faida Isayeva

Azerbaijan State Pedagogical University

Abstract

Distinguished by her broad creative erudition, rich and comprehensive theoretical thinking, Mahira Huseynova is a master of the original artistic word,

a researcher who enthusiastically studies the deep-rooted and topical problems of our philology, and is a living example of selfless service to the development of Azerbaijani linguistics. Among the problems that M.Huseynova raised in the theoretical plan and tried to solve, the analysis of scientific, theoretical and aesthetic categories in the light of modern thinking occupies a central place. She does not consider the object of research as a collection of facts and events, but on the contrary, she manages to put forward original concepts about its specific features in many respects, placing the most important scientific and theoretical problems on a broad linguistic-historical and typological basis. It is possible to say with complete certainty about M.Huseynova that her works are distinguished by the breadth of the range of issues raised, their scientific and theoretical comprehensiveness, and their relevance, as well as by their sensitivity to facts, high level of analytical culture, accuracy of theoretical views on the essence of the issues involved in the research, and their modern position.

Key words: Linguist-scientist, philology, homeland, national-moral value, poetry.

ФИЛОЛОГИЧЕСКАЯ ОСНОВА ЛИНГВИСТИЧЕСКИХ ВЗГЛЯДОВ МАХИРЫ ГУСЕЙНОВОЙ

Фаида Исаева

Азербайджанский государственный педагогический университет

Резюме

Отличающаяся широкой творческой эрудицией, богатым и всесторонним теоретическим мышлением, Махира Гусейнова – мастер оригинального художественного слова, исследователь, увлеченно изучающий глубинные и актуальные проблемы нашей филологии, живой пример бескорыстного служения развитию азербайджанского языкознания. Среди проблем, которые М.Гусейнова поднимала в теоретическом плане и пыталась решить, центральное место занимает анализ научно-теоретических и эстетических категорий в свете современного мышления. Она не рассматривает объект исследования как совокупность фактов и событий, а, напротив, ей удается выдвигать оригинальные концепции о его специфических особенностях во многих отношениях, помещая важнейшие научно-теоретические проблемы на широкую лингвистико-историческую и типологическую основу. О

М.Гусейновой можно с полной уверенностью сказать, что её труды отличаются широтой охвата поднимаемых вопросов, научно-теоретической полнотой и актуальностью, а также фактологической чувствительностью, высоким уровнем аналитической культуры, точностью теоретических взглядов на суть исследуемых вопросов и их современным положением.

Ключевые слова: учёный-лингвист, филология, родина, национально-духовные ценности, поэзия.

Giriş/Introduction

Azərbaycan dilinin və dilçiliyinin əsas problemləri, onun inkişafının başlıca meyilləri, aparıcı tərəfləri geniş kontekstdə götürülüb diqqət mərkəzində saxlanılan əsas məsələlərdəndir. Mahirə Hüseynova Azərbaycan dilinə dövlət qayğısına, korifey dilçilərimizin həyat və fəaliyyətinə, bədii yaradıcılığın ən mühüm komponenti olan dil və üslub problemlərinə, dilimizin inkişaf meyillərinə geniş kontekstdə yanaşmışdır ki, bu da müəllifin təhlil və təhkiyəsinin canlı və dinamik olmasını təmin etmişdir. Onun hər bir yazısının forma və quruluşunda, elmi mükəllimələr arxasında dərin, düşündürücü və əhatəli məzmunu durur, hər bir məqalənin arxasında qoyulan məsələyə yeni baxış, müəyyən qətiyyət, konkret münasibət dayanır. Ayrıca qeyd olunmağa layiqdir ki, vacib dilçilik problemlərinin orijinal şərhə zəngin filoloji bünövrəyə söykənir, alimin müxtəlif istiqamətlərdəki axtarışları ilə tanınmış elm xadimlərinin, dilçi-alimlərin elmi qənaətləri əsasən ahəngdarlıq təşkil edir. Onun hökm və müləhizələri dəqiq nəzəri və bədii mənbələr, məxəzlər əsasında ümumiləşdirilir. Bu məziyyətləri biz onun “Dilimizin elmi və estetik problemləri” kitabında da görürük.

Müəllif ana dilimizin qorunmasını qədim və zəngin tarixə, mədəniyyətə malik olan xalqımızın mövcudluğu və tərəqqisi üçün ən vacib şərtlərdən biri kimi dəyərləndirir. Azərbaycan dilini xalqımızın ən dəyərli və milli-mənəvi sərvəti hesab edən alim onun özündə xalqımızın keçdiyi tarixi yolu, mədəni səviyyəsini ehtiva etdiyini, millətin təşəkkülündə, milli birliyin formalaşmasında rolunu xüsusi olaraq vurğulayır. M.Hüseynova milli dilimizin qorunması və təbliği istiqamətində yazarkən öz qələmini və ruhunu Ümummilli Liderimiz dahi Heydər Əliyevin aşağıdakı müdrik kəlamları üzərində kökləyir: “*Şübhəsiz ki, musiqi də, ədəbiyyat da, ayrı-ayrı tarixi abidələr də millətin milliliyini təsdiq edir. Amma millətin milliliyini ən birinci təsdiq edən onun dilidir. Əgər Azərbaycan dili olmasa, Azərbaycan dilində mahnılar olmaz, musiqi olmaz.*”

Bunların hamısı bir birinə bağlıdır. Azərbaycan dilinin dövlət dili kimi yaşaması, möhkəmlənməsi, inkişaf etməsi də bizim ən böyük nailiyyətlərimizdən biridir. Bu, təkcə dil məsələsi deyil, bu həm də azərbaycançılıq məsələsidir” [Hüseynova, 2019:7].

Belə bir nüansa xüsusi diqqət yetirmək lazımdır ki, M.Hüseynova ölkə başçısının “Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair dövlət proqramı haqqında” sərəncamından irəli gələn tələb və vəzifələrə həssaslıqla yanaşmağın zəruri şərtlərinə öz ciddi münasibətini aydınlaşdırmışdır. Ulu Öndərin təməlini qoyduğu milli siyasətin fonunda Azərbaycan dilinin qorunub inkişaf etdirilməsi yönündə həyata keçirilən səmərəli tədbirlərin dövlət başçısı tərəfindən dövrün aktual çağırışlarına və qanunauyğunluğuna müvafiq surətdə davam etdirilməsi Azərbaycan dilinin milli həmrəylik, bütövlüyünü təmin edən əsas faktor kimi çıxış etməsini konkret arqumentlərlə və inandırıcı məntiqlə əsaslandırmışdır. “Dilimizi qorumaq ən müqəddəs borcumuzdur” məqaləsində də ölkəmizdə ana dilinin qorunması və zənginləşdirilməsinin dövlət siyasəti səviyyəsində gerçəkləşdirilməsi problemi müəllifin diqqət mərkəzindədir. Milli-mənəvi dəyərlər sistemində ana dilimizə mənəvi Vətən kimi yanaşan müəllif milli birlik və milli varlığın möhkəmləndirilməsində Azərbaycan dilini mənəviyyatımızın güzgüsü, müstəqilliyimizin mühüm atributu, suverenliyimizin önəmli göstəricisi kimi səciyyələndirmiş, onun saflığının qorunmasını ictimai borc və vətəndaşlıq vəzifəsi olduğunu döən-döənə xatırlatmışdır.

Əsərdə bütün hallarda ana dilinə xüsusi ehtiramla yanaşmağın fəzilətlərindən söz açılmışdır. Məhz bunun birbaşa nəticəsidir ki, “Mətbuat dilində durğu işarələri səhvlərinə yol vermək bağışlanmazdır” sərlövhəli məqaləsində ana dilimizin inkişafına, zənginləşdirilməsinə əngəl törədən çeşidli nöqsanları ciddi şəkildə tənqid etmiş, mövcud qüsurları aradan qaldırmaq üçün əsaslı təkliflər səsləndirmişdir. Müəllifə görə, fasiləsiz təkmilləşən informasiya-kommunikasiya sistemləri, insanların texnoloji yeniliklərisürətlə mənisəmələri, maneəsiz informasiya mübadiləsi imkanlarının artması ana dilini zənginləşdirməklə yanaşı, onu mənfi təsirlərə də məruz qoyur. İnformasiya vasitələrində, mətbuatda dövlət dilinin norma və prinsiplərinə uyğun gəlməyən ünsürlərin işlədilməsi dilə biganə yanaşılma kimi qiymətləndirilir, dilin sabitləşmiş qaydalarının pozulması müəllifdə ciddi narahatlıq hissləri doğurur.

Dilimiz ruhumuzun qidasıdır. “Dilimiz ruhumuzun qidasıdır” məqaləsində M.Hüseynova Azərbaycan dilinin gözəlliklərini, qüdrətini, estetik cövhərini təşkil edən bütün konkret və əyani detalları təhlildən keçirir, öz

düşüncələrini xarakterik nümunələr, ədəbi-bədii faktlarla əsaslandırır bilir. Müəllif, dil faktlarını hər tərəfdən işıqlandırır, o, danışqda gözəllik yaradan əsas ünsürlərin, zəngin ifadə vasitələrinin bütün potensialını, emosional mənbələrini, onların gözəgörünməz sirlərini incəliklərinə qədər təhlil etməyə təşəbbüs göstərir [Hüseynova: 2023:150]

M.Hüseynova sözün təkamül prosesini, bu prosesin drammatizm səviyyəsinə yüksəlməsinin ictimai, tarixi, hətta siyasi səbəblərini, real köklərini həssas alim reaksiyası, istedadlı təfəkkür sahibi kimi təhlil və izah edir, çox zaman ədəbi proses fonunda yeni poetik səslənmənin meydana gəlməsini, formalaşmasını, hakim estetik mövqeyə ucalmasını əsl tədqiqatçı ehtirası ilə maraqlı təhlilə cəlb edir. Müəllif həm də bu prosesi təsadüfi estetik fakt kimi yox, minilliklər ərzində yaranıb kristal ənənəyə çevrilmiş klassik praktikanın dialektik davamı kimi səciyyələndirir. Olduqca istedadlı alim, geniş filoloji diapazonu olan bu həssas tədqiqatçı dil gözəlliklərinin bütün köklərini, onların nəzəri və praktik aspektlərini açmağa qabil olduğunu sübuta yetirir. M.Hüseynova ruhən, qəlbən mükəmməl bədii söz ustası olduğu üçün dilin gözəlliyi, sözün estetikası haqqında təsirli, dürüst, elmi-məntiqi fikir irəli sürə bilir. Yazıları oxuduqca dərhal hiss olunur ki, dərin elmi təfəkkürə sahib olan müəllifin sinəsində közərən od parçası var. Bunun nəticəsidir ki, dil gözəlliklərindən bəhs edən alimin sözün estetikası haqqındakı fikirlərinin hər birində böyük həqiqət möhürü mövcuddur.

Təbii hal kimi xüsusi olaraq qeyd etmək yerinə düşər ki, M.Hüseynova poeziyamızın aparıcı mövqeyində dayanan, öz dəsti-xətti və yaradıcılıq fərdiyyətinə görə seçilən görkəmli şairlərin əsərlərinə daha artıq diqqət yetirir. Bu ondan irəli gəlir ki, bədii təfəkkür etibarilə daha yüksəkdə dayanan söz sənətkarlarının üslubu onun poeziya dilində gedən prosesləri müəyyənləşdirərkən daha bol və xarakterik materiallarla silahlandırır. M.Hüseynova poeziya dilinin müxtəlif səpkilərinə aid əsərlərində dil materiallarını estetik hadisə kimi dəyərləndirmiş, bütün linqvistik faktlara yüksək sənətkarlıq mövqeyindən yanaşmışdır. M.P.Vaqifin dilini uğurlu elmi-tədqiqat obyektinə çevirmək və onu şairin yaşadığı dövrün bədii-estetik mənzərəsi fonunda qiymətləndirmək meyili, heç şübhəsiz, araşdırılan dil materiallarının kəmiyyət və keyfiyyətindən asılıdır. Bu cəhətdən M.P.Vaqif poeziyasının ən səciyyəvi və təqdirəlayiq əlamətlərindən biri onun linqvistik material cəhətdən zənginliyidir. Bunu biz M.P.Vaqif şeirlərində bəzi toponim və hidronimlərin leksik-semantik və üslubi xüsusiyyətlərini saf-çürük edən məqalədə açıq-aşkar müşahidə edirik. Mahirə xanım bədii hadisələrə həqiqi

sənət meyarları ilə yanaşaraq bu fikrə aydınlıq gətirir ki, M. P. Vaqifin lüğət tərkibindəki bütün sözlər kimi coğrafi adlar və hidronimlər də misralarda obrazlaşaraq poeziya hadisəsinə çevrilirlər. Onomastik vahidlər şeir dilinin komponenti olaraq bütünlükdə keyfiyyət halı kəsb edərək estetik güc mənbəyinə dönə bilər. Məhz buna görə də M.P.Vaqif kimi kamil söz ustadlarının dilində toponim və hidronimlərin də durğunluq vəziyyəti yoxdur. Toponim və hidronimlər də mükəmməl bədii mətndə hərəkətdə olan sözdür və bu dinamizm şeir dili üçün çevik, rəşional və təsirli ifadə üsulundan qaynaqlanır [bax: Hüseynova, 2019:8].

M.Hüseynovanın məqalələrinin intellektual təsirini ona görə dərinədən dərk edirik ki, burada yazı sanbalı təkcə mövzu və problemlərin zənginliyi ilə məhdudlaşmır. Onun yazı tərzində, üslubunun canlılığında, elmi təhlil zənginliyində, müraciət etdiyi nəzəri məsələləri əhatə etmə miqyasında özünü büruzə verən yaradıcılıq əhvali-ruhiyyəsi olduqca cəlbedicidir. Müəllif faktçılıqdan qaçmaqla elmi novatorluğa, konsepsiyaya üstünlük verir, dil hadisələrini və üslubi meyilləri geniş elmi-nəzəri kontekstə alıb mənalandırmaq istiqamətini əsas götürür. Son illər onun yaradıcılığında sənət korifeylərinə, onların dilinə və dilçilik görüşlərinə diqqətin güclənməsi hiss olunur. Müxtəlif dövrdə Azərbaycan ədəbi-bədii dilinin inkişaf qanunauyğunluqları, bədii üslubun, poeziya və nəşr dilinin əlamətləri, qüdrətli klassiklərimizin dil mədəniyyəti, poetik ifadə vasitələrinin inkişafı və təkamül tarixi və s. qlobal problemlər M.P.Vaqif, C.Məmmədquluzadə, C.Cabbarlı, M.Müşfiq, H.Cavid, M.Cəfər, H.Araslı, Ə.Dəmirçizadə, A.Qurbanov, İ.Şıxlı və s. görkəmli bədii söz sahibləri və alimlərin əsərlərinin təhlili vasitəsilə işıqlandırılmışdır. Müəllif bədii ədəbiyyatın üslub problemlərindən, dilin bədii-estetik funksiyalarından, adi dil materiallarının bədii poetik-publisistik sərvətə çevrilməsi mexanizmindən, dil üzərində yaradıcılıq işgüzarlığının özünəməxsus tərəflərindən, dil və fərdi yaradıcılıq məsələlərindən və s. danışarkən yuxarıda sadalanan ədib və alimlərin yaradıcılığından istinad kimi faydalananmışdır. Onun əsərlərində - dilin müxtəlif səpkilərinə aid araşdırmalarında dil materialları daha çox estetik hadisə kimi dəyərləndirilmiş, bütün faktlara yüksək elmi səviyyədə yanaşılmışdır.

Nəticə/Conclusion

Mahirə Hüseynovanın elmi fəaliyyəti Azərbaycan dilçiliyinin nəzəri-estetik əsaslarının inkişafında mühüm mərhələ təşkil edir. Onun tədqiqatlarında dil hadisələrinə yanaşma tərz, faktların təhlilindəki dəqiqlik və konseptual baxış bucağı müasir elmi düşüncənin tələblərinə cavab verir. Hüseynova dilçilikdə

yalnız mövcud nəzəri çərçivələrlə kifayətlənmir, əksinə, yeni metodoloji yanaşmalar irəli sürərək elmi diskursun sərhədlərini genişləndirir.

Onun əsərlərində dilin estetikası ilə elmi təhlil arasında qurulan körpü, dilin tarixi inkişafı ilə müasir funksional aspektlərinin vəhdəti, həmçinin tipoloji paralellərin yaradılması dilçilik elminə orijinal töhfə kimi qiymətləndirilə bilər. Mahirə Hüseynovanın konsepsiyaları yalnız nəzəri cəhətdən deyil, həm də praktik dilçilik sahəsində aktual problemlərin həllinə yönəlmişdir.

ƏDƏBİYYAT/REFERENCES

1. Adilov, M. (2020). Bədii dilimizin bəzi məsələləri. Əsərləri, VIII c. Məqalələr (1955-1969-ci illər). – Bakı: “Elm və təhsil”. – s.253-259.
2. Əfəndiyeva T. (1980). Azərbaycan dilinin leksik üslubiyatı. – Bakı: “Elm”. – 252 s.
3. Hüseynova, M. (2019). Missiya. – Bakı: ADPU. – 366 s.
4. Hüseynova, M. (2019). Dilin elmi və estetik problemləri. – Bakı: ADPU. – 320 s.
5. Hüseynova, M. (2023). Heydər Əliyev və Azərbaycan dilinin inkişaf strategiyası. – Bakı: “Elm”. – 372 s.

Məqalə tarixçəsi

<i>Daxil olub</i>	15.09.2025
<i>Düzəlişə göndərilib</i>	23.09.2025
<i>Qəbul edilib</i>	04.10.2025
<i>Nəşrə tövsiyə edib</i>	Könül Səmədova
	<i>filologiya elmləri doktoru, professor</i>

